
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

A történelem és az érzések – az érzelem története

Az érzések és érzelmek mindig is befolyásolták az emberek cselekedeteit és így, implicit módon magára a történelemre is nagymértékben kihatottak. Érdekes módon csak a XXI. század küszöbén jutott el a társadalmi és tudományos érdeklődés olyan szintre, hogy az érzések és az érzelmek komoly kutatási témákká válhattak. *Jan Plamper*¹ könyvét történelmi tekintésnek is nevezhetnénk, amelyben a szerző 480 oldalon részletesen elemzi azt, hogy alapjában véve az érzelmek hogyan is hatnak ránk, illetve a cselekedeteinkre. Ebben a műben² maga a szerző is érzelmileg telítetten érvel, és meglepő történelmi helyzetek példáján újra és újra bebizonyítja az olvasónak, hogy valójában itt a földön semmi sem történik érzések és érzelmi motiváció nélkül. Az érzelem történetisége vezérfonalként fut végig a fejezeteken.

Az első fejezetben bevezetőként az érzelmek történelemének a történetéről van szó. A második fejezetben a társadalmi konstruktivizmus és ezen belül a néprajz tudománya a fő témák. A harmadik fejezetben az univerzalizmus irányait és az emberi élettel kapcsolatos rohamosan fejlődő tudományokat boncolgatja a szerző. A negyedik fejezetben főként az érzelmi történelem távlataival ismerkedhet az olvasó. Plamper az érzelmek különféle kölcsönhatásait tulajdonképpen az egyetemes történelem ókortól napjainkig tartó folyamatába ágyazza bele. A szerző bemutatja azt a körülményt, hogy az érzések hogyan hatottak és hatnak ki a mindennapi cselekedeteinkre, vagyis lényegében azt fejtegeti, hogy mi is húzódik meg egyes reakcióink mögött.

---

1. Jan Plamper 1970-ben született. A Brandeis és a Berkeley Egyetemeken tanult (az utóbbin szerzi meg a PhD-fokozatot). Ezt követően a szerző Tübingenben lesz segédkutató. Egyidejűleg az érzelmek történetének a kutatásával is foglalkozik (mint Diltthey Fellow) a Max Planck Intézetben (2008–2012). Ma Plamper a történelem tanszék professzora Goldsmithsben (a Londoni Egyetemen). Forrás: <http://www.mpib-berlin.mpg.de/en/staff/jan-plamper>, Megtekintve 2013. március 7.

2. Tulajdonképpen nem a jelenlegi mű Plamper legismertebb könyve, hanem a „The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power” (A Sztálin-kultusz: Tanulmány a hatalom alkímájában) 2012. kiadás (Yale University Press).

Csak néhány kép, illetve ábrázolás van a könyvben, ám ezek kimondottan találóak és szellemesek. Főleg az a fénykép, ahol Angela Merkel asszony kimutatja a félelmét Putyin orosz államfő labrador szukájával szemben. A kutya mindenhova követi Merkelt, és úgymond, sakkban tartja a német kancellárnőt, aki korábbi negatív tapasztalatai miatt nagyon fél a kutyáktól. Megállapítható, hogy a szerző állításai és utalásai szempontjából a képes szemléltetések használata tökéletes eszköz, hiszen ebből is láthatjuk, hogy az erős érzelmeket még a hivatásos politikusoknak sem sikerül mindig palástolniuk. Azonban itt most kétszeres hatásról is szó lehet, hiszen Plamper az ilyen médiumok bevetésével és a humorral azt is eléri, hogy az olvasó témával kapcsolatos érdeklődése még jobban megnő.

A spiritualitással és szellemi állapotokkal kapcsolatos kérdésekkel főleg a vallások, illetve a teológia tudománya foglalkozott sokat. A mai tendencia szerint ez éppen az ellenkező irányba tolódott, mert azok, akik többet szeretnének megtudni az emberről, tulajdonképpen már nem a lelkieket kutatják manapság, hanem az agy funkcióinak a tényleges vizsgálatával vannak elfoglalva. A könyv elején az agynak, ezen belül az amygdalának a bemutatásával foglalkozik Plamper. Kiderült, hogy ennek a szervnek kulcsfontosságú szerepe van az agyban a szorongásos érzelmek kialakulásával kapcsolatban. A szerző nagyon jól ismeri az aggódással és a szorongással kapcsolatos hatásokat, hiszen több éves kutatási tapasztalata van a félelem ilyen jellegű vetületeiről. (Plamper a félelem tárgyát főként a második világháborúban részt vett orosz katonák között kutatta.)

Plamper számos kérdésre keresi a választ, például: „Mi az érzelem? Kinek van érzelme? Hol van érzelem? Van-e az érzéseknek történelmük? Ha van történelmük, hogyan tudja a történelemtudomány ezeket a történeteket megragadni? A könyv központi kérdése a következő: mikor, hol, kinek és miért mutat valaki nyilvánosan érzelmeket? Ezekben a kérdésekben túl még az a sajátosság is érdekes, hogy a fejezetek végén, a szerző minduntalan szembeszegül a saját érvelésével. Ilyenkor voltaképpen az értelmi érvelés kerül szembe az érzelmi fordulattal. Még ha logikai egyensúly ural is egy eszmecsere, akkor is el kell fogadnunk Plamper azon alapállítását, mely szerint cselekedeteinket az érzelmek motiválják, tehát ezek végül is nagyban kihatnak mind a döntéseinkre, mind az egész életünkre.

Az érzelmeknek történelemformáló szerepük van, hiszen bizonyos értelemben befolyásolták és ma is meghatározzák a hatalom és a politika embe-
reit. Már csak emiatt is igaz, hogy ezek óriási hatással vannak az emberek mindennapi életére. Az ösztönök, az érzelmek és a szenvedélyek kulturálisan meghatározottak és időnként jelentős változásokon mennek keresztül

történelmük folyamán. Ezek a változások óriási jelentőségűek az emberiség egészére nézve.

Plamper szakemberekkel kapcsolatos történelmi kitekintője Arisztotelésszel kezdődik, majd az érzelmekkel kapcsolatos meghatározása után rögtön rátér *Darwinra*, illetve a „The Expression of the Emotions” című könyvére. Valójában olyan ez, mintha Plamper történelmi sétára vinné az olvasót, hiszen a továbbiakban olyan jelentős szakértők bemutatása következik, mint *Paul Ekman*, *Joseph LeDoux* és *Freud*. Ezek után a szerző olyan szociológusokra és történészekre hivatkozik, mint például *Johan Huizinga* és *Norbert Elias*, mivel ők is tanulmányozták az emberi érzésvilág kérdéskörét.

Plamper érzelmekkel kapcsolatos történelmi felfedezőútján az univerzalista és a társadalomkonstruktivista megközelítések közötti ellentmondáshoz is elvezet, és ezt párhuzamokban mutatja be. A két irányzat között a nagy dilemma az, hogy az érzelmek öröklődtek-e és megváltoztathatatlanok, vagy inkább társadalmi szerkezetek. Feltéve, hogy fogalmi szinten figyelembe vesszük századunk olyan jelenségeit, mint a gyilkos gyűlölet és a vakbuzgóság, rögtön megjegyzendő, hogy a poszt-strukturalizmus képviselői igencsak tévedtek módszereikkel. A poszt-strukturalisták lényegében azt állították, hogy a társadalmi kapcsolatok csupán diskurzuselemzés által megközelíthetőek és jól feldolgozhatóak. A legjobb példa arra, hogy ez mennyire nem így van, a 2001. szeptember 11-ével kapcsolatos eseménysorozat.

A szerző korunk legújabb fejleményeit egyenesen a 2001. szeptember 11-én történtekhez köti, mert „... ez mintegy katalizátor felgyorsított olyan folyamatokat, amelyek már hosszabb ideje folyamatban voltak”. Ezek az események tulajdonképpen mindent megváltoztattak, még a tudományterületek világában is, ahol a biológia, mint tudományág már a háttérbe szorult. Azóta felélénkült az étellel kapcsolatos tudományágak közötti szorosabb együttműködés, és a természettudományok élén a fizika vált a fő vezető diszciplínává. Továbbá az is megfigyelhető, hogy a történelemtudományokat jelenleg erőteljesen befolyásolja a kulturális tanulmányok paradigmája. Így a korszellem kutatásai például olyan új témák és érdeklődési területek felé irányulnak, mint az emberi test és a környezete, a szexualitás, a nemek vagy éppenséggel az intelligencia. Plamper az érzelmek történelmét az újabb, illetve a nyertes kutatási irányvonalak közé sorolja, mert szerinte ez kulcsfontosságú jelenkori téma.

Plamper e könyvében, nem csupán bevezetést nyújt az érzelmek történetébe, hanem a témával kapcsolatos eddigi szakértői tudást is szintetizál-

ja. Ilyenformán ebben a műben a fogalmak történelme össze van kötve a tudománytörténettel és a történeti kritikával is. Sőt, a szerző egy világos mérlegelésben azt is körvonalazza, hogy mit mondtak az érzelmekről a természeti és kulturális tanulmányok területén működő különböző véleményyt képviselő szakemberek.

A fent említett érzelmi kategorizálás kapcsán megemlíthető, hogy a történészek között sincsen egyetértés. Ők főként azon vitatkoznak, hogy mely érzések meghatározhatóak fiziológiailag, és mely érzelmeket befolyásolhat és formálhat a társadalmi és kulturális kontextus. Plamper kifejti, hogy a témával kapcsolatban általában sincs egység a tudósok között, és nincs egyetértés sem a szemlélet, sem az alkalmazott módszerek kapcsán, mintha ezen a téren magukon a tudósokon is a kétségbeesés érzése kerekedne felül. Ezzel Plamper azt jelezi, hogy az érzelmi történelem területén még mindig nagyon sok a tennivaló.

Egy ilyenfajta műnél elvárható volna a szerzőtől, hogy elsősorban tény-szerű módon írjon. Ehelyett a szerző néhol kissé elfogultan ír, saját szellemiségének és benyomásainak is szabad teret enged a fejezetekben. Az olvasónak el kell fogadnia ezt a stílust, mert a könyv így teljes. Sőt az által, hogy Plamper bebizonyítja az olvasónak, hogy saját maga ellen is tud érvelni, a könyv számos lenyűgöző objektív vonatkozása jobban kidomborodik a sorok között.

A szerző több oldalról is megvilágítja az érzelmek történetét. Például az érzések és érzelmek hatalma nemcsak a társadalomkonstruktivista nézetekben, hanem különféle utazási jelentésekben is szerepel. Sőt, a sokszínű történeti és elméleti elkalandozások mellett az olvasó érdekfeszítő néprajzi esettanulmányokat is megismerhet, és a szerző, kissé elfogultan, a néprajzban terjedő univerzális érzelem kérdéskörének a tárgyalására egy egész fejezetet (3.) szán.

Plampert az is érdekli, hogy az érzelmeket hogyan fejezik ki a különféle kultúrákban. Szerinte az érzelmi változásoknak saját történelmük van a különböző kultúrákon belül. A szerző itt olyan antropológusokra – például az 1970-es évekből Robert Levyre és Jean Briggsre – támaszkodik, akik különleges kulturális környezetekben tanulmányozták az érzelmeket. Briggs például egy kanadai eszkimó csoportnak, az utkuknak a viselkedési szabályait így foglalta össze: „soha sem szabad dühösnek lenni”. Amikor egy utku felnő, akkor ő *ihumához* jut, ami nem más, mint az értelem és az érzelmek feletti uralkodás képessége. Briggs szerint csak egy „gyereknek” vagy a „nagyon beteg vagy örült személyeknek” nincsen *ihumája*.

A könyv függeléke mintegy 125 oldalt tesz ki: könyvészet, index valamennyi megnevezett személy nevével és egy nyilvántartás a felhasznált képek forrásairól. Ami azonban ebből a könyvből nagyon hiányzik, az egy kulcsszójegyzék lenne, már csak azért is, mert a fülszövegben megjelenik néhány érdekes kifejezés, amelyek nehezen fellelhetőek a fejezetekben. Még azt is meg lehet említeni, hogy a beavatatlan olvasónak valószínűleg szüksége lesz egy szakszótárra, mivel a szerző számos megmagyarázatlan szakszót alkalmaz a műben.

A szerző nem csak bevezeti az olvasót az érzelmek történelmébe, de rámutat a szembenállásra, amely az érzelmek természeti és kulturális szemlélete között van. Ehhez kapcsolódó egyéb vitatott kérdéseket is fejteget: öröklött-e az intelligencia vagy velünk született; képes-e az egyén szabadon és felelősségteljesen dönteni.

Jan Plamper: Geschichte und Gefühl – Grundlagen der Emotionsgeschichte (A történelem és az érzések – az érzelme története). Siedler Verlag, München, 2012. 480 o.

Eperjesi Zoltán